

LBRIS

We know
books

Jennifer Nagel

CUNOAȘTEREA

O foarte scurtă introducere

LITERA

București
2020

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

Cunoașterea

O foarte scurtă introducere

Jennifer Nagel

Copyright © 2020 Grup Media Litera
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:
Roxana I. Nicolescu

Editor: Vidrașcu și fiii
Coordonare serie: Ilieș Câmpeanu
Redactor: Teodora Nicolau
Corector: Georgiana Enache
Copertă: Bogdan Mitea
Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NACEL, JENNIFER

Cunoașterea: o foarte scurtă introducere /
Jennifer Nagel. - București: Litera, 2020

ISBN 978-606-33-6603-1

Cuprins

Mulțumiri	6
Listă de ilustrații	7
1 Introducere	9
2 Scepticism	23
3 Raționalism și empirism	47
4 Analiza cunoașterii	67
5 Internalism și externalism	85
6 Mărturia	101
7 Standarde variabile?	120
8 Cunoștințe despre cunoaștere	140
Referințe	158
Lecturi suplimentare	169
Indice	174

Capitolul 1

Introducere

În căutarea cunoașterii

Goana după cunoaștere nu a fost nicicând mai ușoară. Întrebări dificile își găsesc răspuns prin apăsarea câtorva taste. Capacitățile noastre individuale, memoria, percepția și judecata pot fi verificate de prieteni și specialiști de la distanță, cu un efort minim. Generațiile trecute ar fi uimite de cât de multe cărți avem la îndemână.

Aceste noi avantaje nu ne protejează împotriva unei probleme mai vechi: cunoașterea fiind ușor de obținut, la fel sunt și simplele opinii, iar diferențe pot fi greu de depistat. Un site care pare de încredere poate fi părtinitor, experți internaționali renumiți pot urmări niște dovezi înșelătoare mergând pe o cale greșită, iar iluziile pot distorsiona ceea ce noi înșine părem să vedem sau să ne amintim. Ceea ce la început pare a fi cunoaștere se poate dovedi, apoi, ceva nu tocmai autentic. Reflectând la dificultatea căutării de informații, ne putem chiar întreba ce este acel lucru autentic. Ce este cunoașterea? Care este diferența

dintre a crede pur și simplu că un lucru este adevărat și chiar a ști că este? Cum reușim să cunoaștem ceva?

Acestea sunt întrebări extrem de vechi, iar ramura filosofiei dedicată găsirii răspunsurilor – epistemologia – există de mii de ani. Unele întrebări esențiale au rămas constante în timp: care este legătura dintre cunoaștere și adevăr? Oare simțuri precum văzul și auzul ne furnizează cunoștințe la fel ca judecata abstractă? Este nevoie să poți justifica tot ce susții pentru a se considera că știi? Alte preocupări au apărut recent, în lumina noilor descoperiri despre omenire, limbaj și minte. Oare diferența dintre cunoaștere și simpla opinie este prezentă în toate culturile? În limbajul de zi cu zi, cuvântul „a ști” are mereu același înțeles sau semnifică un lucru cu o mai mare greutate într-o sală de judecată și un lucru mai lejer într-o conversație amicală în stația de autobuz? Ce impresii instinctive naturale avem despre ce știu ceilalți și cât de multe ne spun aceste impresii despre cunoașterea însăși?

De-a lungul secolelor, filosofii care au cercetat cunoașterea au scos la iveală enigme și paradoxuri ciudate. Dar filosofii au găsit și soluții inovatoare la aceste probleme. Cartea de față prezintă mai întâi evoluțiile istorice importante cu privire la teoria cunoașterii, iar apoi se axează pe principalele dezbateri actuale. Începem cu prezentarea unor caracteristici ale cunoașterii care trezesc imediat curiozitatea filosofică.

Cunoașterea și cunosătorul

Cunoașterea este înfățișată uneori ca o resursă fluidă și impersonală: se spune că este stocată în baze de date

și în biblioteci și că schimbul de cunoștințe se face prin „economia cunoașterii”, așa cum este numit câteodată schimbul de informații. Ca multe alte resurse, cunoașterea poate fi dobândită, folosită în diverse scopuri și pierdută – iar prețul plătit este uneori foarte mare. Însă cunoașterea este mai strâns legată de noi decât resurse ca apa sau aurul. Aurul va continua să existe chiar dacă viața conștientă va fi nimicită într-o catastrofă: pe de altă parte, existența continuă a cunoașterii depinde de existența cunosătorului.

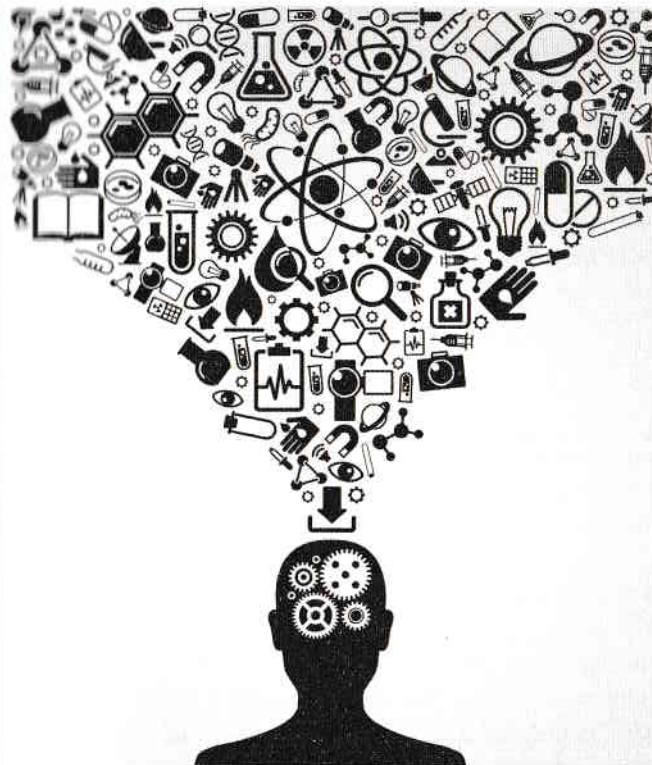
Este tentant să asociezi cunoașterea cu fapte, dar nu orice fapt este un element al cunoașterii. Imaginează-ți că agiți o cutie de carton sigilată, care conține o singură monedă. Când pui cutia jos, moneda dinăuntru cade fie cap, fie pajură: să spunem că acesta este un fapt. Dar atâta timp cât nimeni nu se uită în cutie, acest fapt este necunoscut, nu se află încă în sfera cunoașterii. În plus, faptele nu devin cunoaștere pur și simplu fiindcă sunt scrise. Dacă scrii propoziția: „Moneda a căzut cap” pe o bucată de hârtie și „Moneda a căzut pajură” pe alta, atunci ai scris un fapt pe una din hârtii, dar tot nu ai căpătat cunoștințele referitoare la partea pe care a căzut moneda. Cunoașterea necesită într-un fel sau altul accesul unei ființe vii la fapte. Fără o minte care să le acceseze, ceea ce se stochează în biblioteci și în bazele de date nu este cunoaștere, ci doar semne de cerneală și urme electronice. În ce privește cunoașterea, acest acces se poate limita sau nu la un singur individ: același fapt poate fi cunoscut de o persoană, dar nu de altele. Cunoașterea comună poate fi împărtășită de mulți oameni, dar nu există cunoaștere neatașată de un subiect. Spre deosebire de apă sau de aur, cunoașterea aparține întotdeauna cuiva.

Mai precis, ar trebui spus că, mereu, cunoașterea aparține unui individ sau unui grup: cunoștințele deținute de un grup pot depăși cunoștințele deținute de fiecare membru al grupului în parte („Orchestra știe că la ora opt seara începe concertul“). Dar putem spune și că orchestra știe să interpreteze întreaga *Simfonie a IX-a* de Beethoven, chiar dacă fiecare membru al ei își știe doar partea sa. Sau putem spune că un stat rău intenționat știe să lanseze o rachetă nucleară, chiar dacă nici o persoană din acel stat nu știe nici măcar jumătate din ce trebuie făcut pentru a gestiona lansarea. Grupurile pot combina cunoașterea deținută de membrii lor în moduri extrem de productive (sau distructive).

Există cunoaștere dincolo de cunoștințele deținute de indivizi sau de grupuri? Ce ar trebui spus despre ce e știut de animale? Sau de Dumnezeu, dacă există? Asemenea întrebări amenință să ne atragă în polemici complicate ce țin de biologie și teologie. Din acest motiv, cei mai mulți epistemologi încep de la cazul mai simplu al cunoștințelor deținute de o singură ființă umană (ca tine). Cartea de față se va axa în principal pe acest gen de cunoaștere. Cunoașterea, în sensul care contează aici, este legătura dintre o persoană și un fapt. Descrierea acestei legături continuă să fie o provocare, chiar dacă ne focalizăm atenția asupra unei singure persoane care știe și asupra unui singur fapt cunoscut. Ce înseamnă să știi ceva și nu doar să crezi ceva?

Depistarea diferenței

Imediat ce ne întrebăm despre diferența dintre a ști ceva și doar a crede ceva, ne-am putea întreba cum de suntem atât de siguri că *există* cu adevărat o diferență.

1. Tot ce este cunoscut trebuie legat de cunoscător

Cândește-te că nu există cu adevărat nici o diferență între cunoaștere și opinie. Și dacă această „cunoaștere“ nu este nimic altceva decât o etichetă pe care o atașăm atitudinilor unei elite? În cultura noastră, poate fi vorba despre cercetarea științifică a unui laureat al Premiului Nobel sau despre opiniile unui CEO despre domeniul în care activează; în alte vremuri și locuri, pot fi învățăturile marelui preot sau ale bătrânilor din

trib. În general, părerile celor într-o poziție inferioară sunt date la o parte, fiind considerate superstiții și concepții greșite. Conform acestui punct de vedere – să-l numim teoria cinică – , măsura în care ideea cuiva este considerată cunoaștere sau doar opinie ar fi determinată de statutul persoanei respective de lider sau de perdant, nu de ideea în sine sau de legătura acesteia cu realitatea.

Nu e chiar o nebunie să consideri cunoașterea o emblemă a statutului. Cu siguranță, cunoașterea este o etichetă atrăgătoare; dacă o atitudine este descrisă drept cunoaștere înseamnă că este plasată mai presus de alte atitudini. De asemenea, este plauzibilă existența unor legături solide în ambele sensuri între cunoaștere și putere: de obicei, puterea oferă avantaje care pot ajuta o persoană să capete cunoaștere, iar cunoașterea poate ajuta adesea o persoană să dobândească putere. Mai mult, poate fi adevărat că judecățile noastre despre cunoaștere sunt adesea influențate de statutul social al celor pe care îi evaluăm. Dar teoria cinică nu spune doar că puterea și cunoașterea merg adesea mână în mână sau că se crede că merg mână în mână: ea spune că, de fapt, cunoașterea nu este nimic altceva decât percepția puterii.

Ca teorie despre felul în care folosim, de fapt, termenul „cunoaștere“, teoria cinică nu reușește să surprindă unele aspecte relevante. Ea ne subestimează capacitatea de a ne împotrivi ideilor celor puternici: chiar și câștigătorii Premiului Nobel pot fi puși sub semnul îndoielii și contestați. În general, chiar dacă tindem să considerăm că oamenii puternici sunt cunoscători, suntem totuși capabili să facem distincția între a ști și doar

pretinde că știi: cunoaștem cu toții cazuri în care specialiștii despre care multă lume credea că știu ceva au fost contraziși. Mai mult, teoria cinică omite ceva important despre felul în care vorbim despre cunoaștere în viața de zi cu zi. Verbul „a ști“ nu este rezervat modului în care îi descriem pe lideri și pe specialiștii de frunte, fiind unul dintre cele mai folosite verbe în comunicare. Este principala verb care descrie ce se întâmplă ca urmare a situațiilor obișnuite în care vedem, auzim și ne amintim lucruri: știi ce ai mâncat aseară la cină, cine a câștigat alegerile prezidențiale și dacă ești încălțat.

Cuvântul „a ști“ este printre cel mai des folosite verbe în numeroase limbi – engleză, rusă, mandarină, franceză, spaniolă. În multe limbi, verbul „a ști“ are o trăsătură derutantă, anume posedă două sensuri distincte în folosirea de zi cu zi. Primul sens presupune că verbul poate fi urmat de o propoziție completivă directă introdusă prin „că“ (de exemplu: „El știe că mașina a fost furată“), prin pronume relativ sau adverb (de exemplu: „Ea știe cine a furat mașina“ sau „Ea știe când a avut loc furtul“). Al doilea sens presupune existența unui complement direct („El îl știe pe Barack Obama“; „Ea știe Londra“). Multe alte limbi folosesc cuvinte diferite pentru aceste două sensuri (precum verbele din franceză *savoir* și *connaître*¹). În cele ce urmează, ne vom concentra pe primul sens al verbului „a ști“, genul de cunoaștere care leagă o persoană de un fapt.

Al doilea sens al verbului „a ști“ are o caracteristică interesantă: există un cuvânt corespondent în toate cele peste

¹ „A ști“ și „a cunoaște“. În franceză, în original (n.tr.)

6 000 de limbi din lume (la fel se întâmplă și în cazul verbului „a crede”). Această situație este surprinzător de rară: o persoană educată posedă un vocabular de aproximativ 20 000 de cuvinte, dar se consideră că pentru mai puțin de 100 din acestea există o traducere exactă în fiecare din celelalte limbi. Cuvinte obișnuite pe care te-ai aștepta să le găsești în fiecare limbă (precum „a mânca” și „a bea”) nu au întotdeauna un echivalent. (Unele limbi ale aborigenilor din Australia și Papua-Noua Guinee folosesc un singur cuvânt care înseamnă „a ingera”). În alte părți, alte limbi operează distincții mai fine: în multe limbi nu există un singur cuvânt pentru „a merge”, deoarece aceste limbi folosesc verbe diferite pentru a exprima mișcarea autopropulsată ca mersul și mișcarea ce implică vehicule. Uneori, limitele apar în alte locuri: dacă în limba engleză pronume precum *he* („el”) și *she* („ea”) impun alegerea unui gen, alte limbi au pronume de persoană a treia care fac distincția între persoanele prezente și cele absente, dar nu între masculin și feminin. Limbile au o diversitate remarcabilă. Dar, în ciuda acestei diversități, câteva cuvinte apar în toate limbile cunoscute, poate pentru că înțelesurile lor sunt cruciale pentru modul în care funcționează limba sau pentru că exprimă un aspect esențial al experienței umane. Aceste cuvinte universale includ „deoarece”, „dacă”, „bun”, „rău”, „a trăi”, „a muri” și „a ști” (vezi caseta).

A ști vs. a crede

Ce facem, de regulă, cu acest verb esențial și în ce fel diferă „a ști” de verbul opus „a crede”? Uzul

Cuvinte care apar și nu apar în toate limbile

Universale	Non-universale
a ști, a crede, a vedea, a dori, a auzi, a spune	a mânca, a bea, a (se) opri, a lovi, a merge, a sta
eu, tu	ea, el, ei
bun, rău	fericit, trist
nu, poate, deoarece, dacă, adevărat, înainte, după	plantă, copac, animal, pasăre, rece, fierbinte

otidian ne oferă niște indicii. Gândiți-vă la următoarele două propoziții:

Jill știe că ușa este încuiată.

Bill crede că ușa este încuiată.

Înregistrăm imediat o diferență între Jill și Bill – iar în ce anume constă aceasta? Un prim factor la care ne gândim are de-a face cu adevărul legat de afirmația despre ușa. Dacă Bill doar crede că ușa este încuiată, poate că acest lucru se întâmplă pentru că ușa lui Bill nu este încuiată în realitate. Poate că nu a băgat cheia în broască suficient de mult azi-dimineață când a plecat de acasă. Pe de altă parte, ușa lui Jill trebuie să fie încuiată ca propoziția despre ea să fie adevărată: de obicei, nu putem spune „Jill știe că ușa este încuiată, iar ușa nu este încuiată”. Cunoașterea face legătura dintre un subiect și un adevăr. Această caracteristică a lui „a ști că” se numește *factivitate*: știm doar fapte sau propoziții adevărate. „A ști că” nu este singura construcție factivă: altele includ „a-și da seama că”, „a vedea că”, „a-și aminti că”, „a dovedi că”. Îți poți

da seama că biletul tău de loterie este câștigător doar dacă este cu adevărat câștigător. Una dintre trăsăturile speciale ale verbului „a ști” este caracterul său general, faptul că semnifică o stare mai profundă pe care „a-și aminti”, „a-și da seama” și celelalte o au toate în comun. A vedea că hambarul este în flăcări sau a dovedi că nu există cel mai mare număr prim sunt doar două dintre numeroasele modalități de a ajunge la cunoaștere.

Desigur, este posibil să *pară* că știi ceva care ulterior se dovedește a fi fals – dar imediat ce ne dăm seama de falsitate, trebuie să retragem afirmația că am știut. („Am crezut că el știa acest lucru, dar s-a dovedit că se înșela și nu știa.”) Pentru a complica lucrurile, poate fi greu de spus dacă cineva știe ceva sau doar pare că știe. Acest lucru nu elimină distincția dintre a ști și a părea că știi. Într-o piață invadată de imitații, poate fi greu de diferențiat un diamant adevărat de unul fals, dar dificultatea practică privind identificarea obiectului autentic nu ar trebui să ne facă să credem că nu există nici o diferență: diamantele adevărate au o esență deosebită – o structură specială de atomi de carbon – care nu se regăsește la imitații.

Legătura specială cu adevărul face parte din esența cunoașterii. Vorbim despre faptul că „știm” neadevăruri când nu vorbim în sens literal (așa cum putem folosi sarcastic un cuvânt ca „delicios” pentru a descrie lucruri care au un gust îngrozitor). Accentuarea – prin litere cursive sau prin ton – este o marcă a utilizării non-literale. „Supa asta de varză miroase *delicios*, nu-i așa?” „*Știam* că fusesem aleasă pentru a face parte din echipă. Dar s-a dovedit că nu am fost.” Această utilizare

lui „a ști” a fost numită utilizare „proiectivă”: locutorul se proiectează în trecut, amintindu-și un moment în care i se părea că știe. Accentuarea este un indiciu că locutorul se distanțează de respectiva stare mentală: nu știe literalmente sau cu adevărat în felul cum locutorului nostru emfatic nu îi plăcea (cu adevărat supă). Utilizarea literală a lui „a ști” nu se poate amesteca în acest fel cu un neadevăr.

În schimb, convingerea poate face ușor legătura între un subiect și o propoziție falsă: este perfect acceptabil să spunem: „Bill crede că ușa este încuiată, dar nu este”. Verbul „a crede” este *non-factiv*. (Alte verbe *non-factive* sunt „a spera”, „a presupune”, „a se îndoii” și „a spune” – evident, poți să spui că ușa este încuiată, *leși* nu este.) Faptul că părerile sunt *non-factive* nu înseamnă că sunt mereu greșite: dacă Bill crede că ușa este încuiată, ar putea avea dreptate. Poate că Bob, locutorul cam aiurit al lui Bill, uită uneori să încuie ușa. Dacă Bill nu este complet sigur că ușa e încuiată, atunci ar putea crede că este încuiată și să aibă dreptate, dar să nu știe că este încuiată. Încrederea este importantă în cazul cunoașterii.

Cunoașterea presupune și alte condiții, în afară de adevăr și încredere. O persoană foarte încrezătoare, dar din motive greșite, nu va reuși să cunoască. Fiica a cărui fiică este acuzată de o infracțiune ar putea fi de-a dreptul sigură că ea este nevinovată. Dar dacă încrederea lui se bazează pe emoție mai degrabă decât pe dovezi (presupunând că evită intenționat să se informeze în legătură cu cazul), atunci, chiar dacă are dreptate că fiica lui e nevinovată, s-ar putea să nu știe cu adevărat că ea este astfel. Dar dacă o convingere